

М.В. Зось-Кіор

к.е.н, доцент, завідувач кафедри менеджменту і права
Луганський національний аграрний університет

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Постановка проблеми. Поява концепції стійкого розвитку підірвала фундаментальну основу традиційної економіки – необмежене економічне зростання. У одному з основних документів Конференції ООН по довкіллю і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) «Повістка дня на ХХІ століття», в главі 4, присвяченою змінам в характері виробництва і споживання просліджується думка, що необхідно йти далі в рамках концепції стійкого розвитку, що деякі економісти «ставлять під сумнів традиційні поняття економічного зростання», і пропонуються пошуки «схем виробництва і вжитку, які відповідають істотним потребам людства» [2]. Тому необхідність вирішення на науково обґрунтованій платформі соціально-економічних та екологічних проблем сучасного землеробства як в цілому світі, так і в Україні зокрема не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційна економіка стверджує, що максимізація прибутку і задоволення споживачів в ринковій системі сумісно з максимізацією благополуччя людей і що недоліки ринку можна виправити державною політикою. Друга ж вважає, що короткострокова максимізація прибутку і задоволення індивідумів-споживачів зрештою приведе до виснаження природних і соціальних ресурсів, на яких зиждеться добробут людей [2, 4, 5].

Прогрес економічної науки привів до все більшому обліку природного чинника. З одного боку, більшість традиційних природних ресурсів стали дефіцитними. Причому це відноситься не лише до непоновлювальних ресурсів, але також і до так званих відновлювальних ресурсів – перш за все ресурсам

екосистем (екосистемним «товарам» і «послугам») і біорізноманітності [6, 10, 11].

Однак, незважаючи на різноманітні рекомендації щодо вирішення зазначених проблем, практична їх спрямованість залишається низькою і має адаптуватися як під зміну нормативно-правової бази, так і під зміну кон'юнктури аграрного ринку.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення підходів до вирішення на науково обгрунтованій платформі соціально-економічних та екологічних проблем сучасного землеробства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багатовікова практика свідчить про те, що головними джерелами життєздатності і процвітання будь-якої держави є ті, що належать йому земельні ресурси і населення, що проживає на них. Забезпеченість країни земельними ресурсами – найважливіший економічний і політичний чинник розвитку суспільного виробництва. Наявність земельних ресурсів дає широкий простір для економічного розвитку регіонів світу.

Структура земельного фонду постійно змінюється під впливом двох протилежних процесів. Один - боротьба людства за розширення земель, придатних для проживання і сільськогосподарського використання (освоєння земель, меліорація, осушення, зрошування, освоєння прибережних ділянок моря); інший - погіршення земель, вилучення їх з сільськогосподарського звороту в результаті ерозії, опустинювання, промислової і транспортної забудови, відкритої розробки корисних копалини, заболочування, засолення.

Другий процес йде швидшими темпами. Тому головна проблема світового земельного фонду - деградація сільськогосподарських земель, в результаті якої відбувається помітне скорочення оброблюваних земель, що доводяться на душу населення, а «навантаження» на них весь час зростає (найменша забезпеченість ріллею на душу населення в Китаї - 0,09 га, Єгипті - 0,05 га) [3, 8, 9].

Земельні ресурси світу скорочуються. З часу виникнення цієї проблеми ведуться дискусії про шляхи її рішення. Багато хто бачить вихід в подальшому розширенні орних, пасовищних і рибопромислових угідь. Відзначимо, що оброблювані землі (рілля, сади і плантації) в наші дні займають 1450 млн. га або всього 11% території населеної суші. Відповідні показники для луків і пасовищ – 3400 млн. га і 26%. Дані свідчать про те, що використані ще не всі можливі резерви розширення рільничих і тваринницьких культурних ландшафтів.

Проте можна зустріти немало оцінок, що свідчать про те, що самі природні чинники досить сильно обмежують можливості такого розширення. Було встановлено, що на територіях, що займають в цілому 78% всій площі суші, для розвитку землеробства існують ті або інші природні обмеження (табл. 1). Останні ж 22% земель відрізняються низькою – 13%, середньою – 6%, і лише 3% високою продуктивністю [1, 7].

Таблиця 1

Природні чинники, що обмежують розвиток сільськогосподарського виробництва

Вигляд обмеження, що перешкоджає відкриттю земель	Площа, млн. га	Частка від загальної земельної площі %
Льодовикове покриття	1 490	10
Низькі температури	2 235	15
Сухість клімату	2 533	17
Крутість схилів	2 682	18
Властивості ґрунтів:		
малопродуктивність	1 341	9
бідність поживними речовинами	795	5
перезволоження	596	4
Всього	11672	78

Проте, продовжують складати багаточисельні розрахунки, що стосуються резервних сільськогосподарських, і, перш за все, орних земель. По деяких оцінках, гранична площа економічно вигідних для експлуатації земель складає 1,5 млрд. га. Це означає, що весь доступний фонд пригідних для рільництва земель людством фактично вже використано. По інших оцінках, такий фонд значно більше, він потенційно дорівнює 2,5 млрд. га, і, отже, люди можуть розорати в майбутньому ще більше 1 млрд. га. В кінці XX століття з'явилися оцінки, згідно з якими площа земель, потенційно придатних для розвитку землеробства, перевищує 3 млрд. га. Це означає, що в резерві є ще більше 1,5 млрд. га земель. Нарешті, публікувалися деякі розрахунки ФАО, згідно з якими площа потенційно придатних для обробки земель складає 3,4 млрд. га.

Вищевикладене доводить, що лише відносно малу частину резервних площ можна ввести в господарський обіг при порівняно невеликих витратах. Культивація ж останніх резервних земель, незручних по рельєфу або положенню, посушливих, заболочених або засолених і т. д., може бути здійснена лише при дуже великих капіталовкладеннях. До того ж треба враховувати і те, що частина знов освоєваних земель повинна буде компенсувати ті втрати земельного фонду планети, які пов'язані з його деградацією унаслідок розвитку запустинювання, ерозії, розширення несільськогосподарських територій.

В разі успішного освоєння резервних земель темпи їх приросту набагато відставатимуть від темпів приросту населення. Відповідно, навантаження на землю збільшуватиметься, а показники душової забезпеченості земельними ресурсами почнуть знижуватися. В наші дні на одну людину доводиться в середньому 0,20 га орних земель, а до 2050 р. цей питомий показник може знизитися до 0,07 га. Отже, все залежить не стільки від розширення площі оброблюваних земель, скільки від характеру їх використання.

Основні перспективи вирішення глобальної продовольчої проблеми мають бути зв'язані не стільки з екстенсивним, скільки з інтенсивним шляхом збільшення виробництва продуктів харчування.

Ясно, що інтенсифікація сільськогосподарського використання території полягає перш за все в механізації, хімізації, іригації, підвищенні енергоозброєності, використанні більш високоврожайних і хворобостійких сортів сільськогосподарських культур, найбільш продуктивних порід худоби – заходів, що дозволяють підвищити віддачу землеробства і тваринництва навіть при зменшенні сільськогосподарських площ.

Світовий досвід останніх десятиліть підтверджує той факт, що інтенсивний шлях перетворень в сільському господарстві став головним. Ще в 1960–1980 рр. збільшення виробництва зернових в світі на 1/5 відбувалося унаслідок розширення площ, а на 4/5 – в результаті підвищення врожайності. У економічно розвинених країнах ця доля складала 86% (у Західній Європі – 100%), а в тих, що розвиваються – 77% (у Африці і Латинській Америці 46–48%).

Проте при оцінці можливостей інтенсивної дороги розвитку потрібно мати на увазі і те, що потенціал деяких традиційних шляхів інтенсифікації вже значною мірою вичерпаний. Це відноситься і до механізації, і до електрифікації, і до хімізації, і до іригації. До недавнього часу цей важливий резерв інтенсифікації землеробства використовували широко, причому і в розвинених, і таких, що в розвиваються країнах. Це підтверджується даними про динаміку зрошуваних площ. У 1900 р. в світі зрошувалося всього 40 млн. га, а до 1950 р. площа таких земель збільшилася до 95 млн. га, у 1960 р. – 135 млн. га, в 1970 р. – 170 млн., в 1980 р. – 210 млн., в 1990 р. – 230 млн., в 1995 р. – 250 млн. га. Нині зрошувані землі займають близько 19% всіх оброблюваних земель, але дають до 1/3 загальних продукції землеробства.

Поряд з цим, не можна не відзначити на те, що найбільший приріст зрошуваних земель спостерігався в 50–70-і роки, коли зрошувані площі збільшилися в два рази, перш за все завдяки споруді більш ніж 90 крупних гребель і водосховищ в різних районах світу. Але, починаючи з 80-х років приріст зрошуваних площ різко сповільнився – унаслідок збільшення питомих капіталовкладень, а в деяких країнах також із-за обмеженості водних ресурсів і

зміни рівня ґрунтових вод, із-за відмови від будівництва руслових гребель. Наприклад, скорочення зрошуваних площ сталося в США, Китаї. Мала місце і втрата зрошуваних площ через незадовільне їх використання.

Все це означає, що основні перспективи інтенсифікації пов'язані з тією технологічною революцією, яку в наші дні переживає сільське господарство економічно розвинених країн Заходу, перш за все США. Ця революція виражається у використанні досягнень біотехнології і інформаційної технології безпосередньо у фермерському землеробстві і тваринництві – для поліпшення якості продукції, зниження витрат виробництва, виведення рослин і порід тварин з новими властивостями, а також для внутрішнього фермерського управління і контролю над виробництвом.

Висновки з даного дослідження. Теорія і практика показали, що екологічна складова є невід'ємною частиною людського розвитку. У основі діяльності Міжнародної комісії з довкілля і розвитку і її завершальної доповіді «Наше спільне майбутнє» була покладена нова триєдина концепція стійкого (еколого-соціально-економічного) розвитку. Всесвітній самміт ООН по стійкому розвитку (міжурядовий, неурядовий і науковий форум) у 2002 р. підтвердив прихильність всієї світової спільноти ідеям стійкого розвитку для довгострокового задоволення основних людських потреб при збереженні систем життєзабезпечення. Концепція стійкого розвитку багато в чому перекликається з концепцією ноосфери, висунутої академіком В.І.Вернадським ще в середині ХХ ст.

Література:

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблука П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. - К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

2. Борщевський П.П. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів / Борщевський П.П. – К. : Наукова думка, 1998. – 240 с.

3. Забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств заходами менеджменту. Монографія / Під загальною редакцією М. В. Зось-Киора, О. В. Кочеткова. – Луганськ : Елтон-2, 2009. – 140 с.

4. Залуцький І.Р. Організація раціонального використання і охорони земель в умовах здійснення земельної реформи / Залуцький І.Р., Гнаткович Д.І. – Львів : Вид-во ЛАДУ, 2007. – 160 с.

5. Зось-Киор Н.В. Определение приоритетов в реализации концепции устойчивого развития / [Зось-Киор Н.В., Цывин О.Ю., Ковнеров А.В.]; коллективная монография. Механизм экономико-правового обеспечения национальной безопасности: опыт, проблемы, перспективы. – Краснодар, 2011. – С.70-75.

6. Проект Концепції розвитку земельних відносин в Україні на 2008-2015 роки. — [Електронний ресурс] / Кабінет міністрів України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : <http://www.minagro.kiev.ua/page/?6226>.

7. Статистичний щорічник Луганської області за 2011 рік / [за ред. С.Г. Пілієва]. – Луганськ, 2012. – 445 с.

8. Ткаченко В. Г. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов / Под ред. В. Г. Ткаченко, В. И. Богачева. - Ровеньки, 2007. - 330 с.

9. Ткаченко В.Г. Восстановит ли Украина статус житницы Европы? : монографія / В.Г.Ткаченко. – К. : «Аристей», 2010. – 196 с.

10. Третяк А.М. Шляхи регулювання ринку землі / А.М.Третяк // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 10. – С. 62-66.

11. Україна. Розпорядження Кабінету Міністрів. «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року» від 17.06.2009 № 743-р. // Офіційний вісник України від 17.07.2009 – 2009 р., № 51, стор. 165, стаття 1760, код акту 47150/2009.

Зось-Кіор М.В.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Анотація. В даній статті досліджуються основні соціально-економічні та екологічні проблеми сучасного землеробства як невід'ємної частини людського розвитку. Обґрунтовується необхідність застосування на практиці аграрних формувань основних принципів стійкого розвитку сільських територій.

Ключові слова: землеробство, аграрні формування, соціально-економічні та екологічні проблеми, стійкий розвиток, сільські території.

Зось-Киор Н.В.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ

Аннотация. В данной статье исследуются основные социально-экономические и экологические проблемы современного земледелия как неотъемлемой части человеческого развития. Обосновывается необходимость применения на практике аграрных формирований основных принципов устойчивого развития сельских территорий.

Ключевые слова: земледелие, аграрные формирования, социально-экономические и экологические проблемы, устойчивое развитие, сельские территории.

Zos-Kior M.V.

SOCIO-ECONOMIC AND ECOLOGICAL PROBLEMS OF UP-TO-DATE AGRICULTURE

Annotation. This article explores the major socio-economic and ecological problems of modern agriculture as an integral part of human development. The necessity of using in practice of agrarian formations the basic principles of sustainable development of rural territories is substantiated.

Key words: agriculture, agrarian formations, socio-economic and ecological problems, sustainable development, rural territories.